

NASLOV IN RAZČLENITEV

Na prvi pogled bi se zdelo, da *naslov in razčlenitvene (dispozicijske) točke* ne spadajo skupaj, češ naslov je ponavadi krajši, besedilo razčlenitve točke pa je daljše. Vendar je to samo navada, v resnici pa tudi naslov lahko tvori sorazmerno dolgo besedilo, na drugi strani pa dispozicijsko točko lahko oblikujemo tudi samo kot eno besedo.

Naslov je bodisi že dan (naslov berila, naslov knjige) ali pa ga določi, tako rekoč izumi učitelj, še preden je kaj napisanega. Pogosto torej prakticiramo naslov nečesa, česar še ni. To je pri spisju. V resničnem ustvarjalnem procesu, na primer pisateljskem, pesniškem, je naslov velika iznajdba, veliko doživetje in je organsko povezan z rastjo celotnega dela. Učitelj bi podoben položaj dosegel, če bi dokončni naslov spisa, ki ga daje učencem, izoblikoval hkrati, ko bi spis predhodno napisal sam. Možno je, da učenci ne dobijo točnega naslova in ga izoblikujejo sami.

Razčlenitev (razčlemba, dispozicija) je lahko spiski načrt – to je na primer takrat, kadar učitelj učenec zaradi težine spisa ne dá samo naslova, ampak tako rekoč tudi naslove kompozicijskih delov spisa. Učitelj to lahko stori samo na podlagi resnega lastnega dela. Spiski načrt lahko delajo sami učenci, a zdi se, da je to dokaj zahtevno in zavisi od vrste spisa in od značaja učenca.

Na drugi strani je razčlenitev lahko spiska zgradba – hočemo reči, da spis ali berilo že imamo. V tem primeru je treba v besedilu najprej najti mejo med kompozicijskimi deli. Kompozicijski deli so nekaj logičnega, ne pa formalnega, zato se meja na primer pri pesmi nikakor ne ujema vedno s kiticami in pri prozi ni nujno, da se ujema z odstavki. Iskanje (določanje) mej je lahko posebna pedagoška dejavnost ali pa je združena z naslavljanjem kompozicijskih delov ali – drugače rečeno – z oblikovanjem razčlenitvenih točk.

Z naslovom neko vsebino in idejo zelo strnemo, to je skrajšamo. Tako se zgodi, da obširni roman izrazimo z eno samo besedo ali z nekaj besedami. Pri razčlenitvi pa ne gre samo za sintezo ali strnitev (kratko oblikovanje razčlenitvene točke), ampak tudi za analizo celote.

Poseben problem je, če je treba ustvariti skupni naslov del, ki imajo že vsako zase svoj naslov. Treba je na primer nasloviti zbirko pesmi, zbirko novel, knjižno zbirko, časopis, šolsko glasilo itd. Medtem ko ima na primer veliki roman *Zločin in kazen* samo en, to je ta naslov, pa ime na primer ciklus pesmi Ane Galetove, ki obsega 44 pesmi, skupni naslov *Risa*, posamezne pesmi pa imajo vsaka svoj značilni naslov.

Če vzamemo v roke kako knjigo, na primer učbenik, opazimo večjo ali manjšo razčlenjenost. Knjiga ima glavni, celotni naslov, velika poglavja so posebej naslovljena, ta poglavja se delijo na podpoglavja in ta se lahko delijo še naprej. Opazujemo hierarhijo naslovov in podnaslovov in manjših naslovov. Ta hierarhija je izražena tudi z ustreznim tipom in velikostjo črk. Opazimo tudi, da velikemu naslovu neposredno sledi manjši naslov in potem še manjši, tretji naslov. Vsebinska je na ta način sistematizirana in pregledno urejena.

Če je besedilo obširno in ni razdeljeno in nima vmesnih naslovov, je včasih slab znak: lahko da je kompozicijsko ter vsebinsko-idejno nejasno in neizdelano.

Vmesna naslovljenost knjige je v bistvu isto, kar je v manjšem berilu, to je pri kakem krajšem besedilu, dispozicija ali razčlenitev. Včasih imamo samo razdeljenost brez naslovljenosti, in tudi razdeljenost je lahko hierarhično urejena.

V tiskarstvu naslove grafično oblikujejo. Glede na idejni in jezikovni pomen naslova – naslov izraža bistvo – je tako ali drugačno likovno oblikovanje oziroma poudarjanje naslova in naslovov dobrodošlo tudi v šoli.

Medtem ko v celovitem spisu predvsem sledimo ustvarjalnemu zagonu in hitimo, da se izrazimo, pa pri naslovih in razčlenitvah večkrat tudi izrazito oblikujemo jezik. Naslavljanje in razčlenjevanje je v šoli pomembno med drugim zato, ker omogoča, da se krepi zavest o potrebnosti jezikovnega oblikovanja.

Naslavljanje je pomembno pri vseh učnih predmetih. Učenci želijo, da bi bili njihovi zvezki naslovno-likovno urejeni.

Posebej bi lahko govorili o naslavljanju ustvaritev, ki niso besedne. Samo besedno-vidni in besednoslišni so filmi, televizijske in radijske oddaje, pogosto tudi gledališka dela. Naslavljamo pa tudi instrumentalne skladbe, risbe, slike, kipe, umetniške fotografije.

Naslavljanje in podnaslavljanje je posebna izvedenost v časnikarskem poklicu. To spoznamo, če malo natančneje pregledamo naslove, podnaslove in tudi *mednaslove* v kaki številki Dela, Ljubljanskega dnevnika in drugod. Kako umetni naslovi! Koliko jih je na eni strani! Časnikarji se s pomočjo naslavljanja zelo potrudijo, da bi bilo besedilo dostopno, pregledno in privlačno.

Včasih je časopisni naslov duhovit in igriv (metaforičen), na primer tale iz Dela: *Nekatere črne gradnje nameravajo »pobeliti«*. Možno je, da en naslov ne pove dovolj, ker je čustven, zato mu sledi še stvarni podnaslov. Na primer v Delavski enotnosti: *Pa se bo vseeno težko posloviti! Kratek obisk v železničarskem letovišču v Rovinju*.

Po eni strani naslavljamo estetske, informativne, zabavne tekste, pri katerih je možno, da je naslov nenavaden ali subjektiven, po drugi strani pa naslavljamo strokovne, razumske tekste, pri katerih je stil naslova stvaren, objektivni. Primerjaj naslova dveh leposlovnih knjig: *Doživljaji Nikolettine Buršaća* (Branko Čopić) – *Zehajoči angel* (Danilo Lokar). Takoj vidimo, kateri naslov je bolj stvaren in kateri je bolj igriv. Naslov časopisa *Dolenjski list* je bolj stvaren kot naslov *Delo* ali pa npr. *Železar*.

Izraz »naslov« pomeni tudi to, kar hrvaški izraz »adresa«. V tem smislu je za naslov poleg imena važna ulica in sploh kraj. Naslov pomeni tudi nekaj podobnega kot – ime: ime ali naslov delovne organizacije, podjetja, društva itd. Pri teh naslovih-imenih lahko opazujemo stvarnost (objektivnost) in igrivost (subjektivnost). Ime *Iskra* je bolj igrivo kot ime *Cinkarna* ali pa *Sadje-zelenjava*. Lastna imena hotelov so često igriva, enako gostilni, imena ansamblov.

V zvezi s časnikarsko izvedenostjo naslavljanja naj poudarimo, da ne gre samo za to, da na šoli deluje novinarski krožek in da je šolski list ne samo literarno glasilo, ampak je vsaj delno urejevan tudi novinarsko – ampak gre tudi za možnost, da v redni pouk kdaj pa kdaj zavestno vnašamo časnikarsko dejavnost. Vzemimo za primer naslov *Sportni dan*. Običajno se piše o tem in onem, zlasti pa o osebnih doživetjih. Toda – če je bil športni dan dobro organiziran in so bila kaka tekmovanja – je tem lažje ta spis napisati v časopisnem smislu. Pisec bo seveda moral dobiti podatke in bo moral biti priča tistim dogodkom, ki so objektivno najvažnejši. Časopisni (javni, nezasebni) vidik spisja je dokaj uporaben v zvezi z ekskurzijami v delovne organizacije in podobno. Razgibanost bo pisec nemara izrazil tudi v naslovih in naslovu časopisnega spisa.

Naslavljanje kot pedagoška dejavnost ne zajema samo učiteljev, češ glavno je, da se učitelji poglobijo v problematiko naslavljanja in naslavljanje prakticirajo, temveč gre tudi za zanimivo, hvaležno in koristno dejavnost samih učencev. V zvezi z obravnavo berila je na primer možno storiti tole:

Učitelj prebere berilo (spis), a ne prebere in ne pove naslova. Naslov oblikujejo učenci. To je intelektualno in jezikovno zanimiva vaja. Vsak učenec lahko oblikuje ali pa naj obvezno oblikuje ne samo en naslov, ampak dva, tri. Saj ima tudi kako literarno delo že v izvorniku dva naslova; na primer *Veseli dan ali Matiček se ženi*. Odvisno od značaja besedila so naslovi, ki jih napišejo učenci, lahko raznoliki ali pa se pojavi veliko enakih naslovov. Morda se zgodi, da noben recimo od 30 učencev ne bo sestavil (ustvaril) točno takega naslova, kakršnega ima avtor.

Vzemimo na primer za tak poskus berilo za tretji razred, ki ga je pisatelj Venceslav Winkler naslovil *Trije sinovi stare Korenovke*. To berilo bomo kasneje razčlenjevali. Ali pa na primer preberimo učencem tole pesmico – prav je, da je branje (izvedba) dobro pripravljeno, režirano:

Polžek vpraša kmeta:
»Kam greš? Na roboto?«
»V polje grem, v ravnico,
da posejem si pšenico!«

Polžek pravi kmetu:
»Dobro! Malo se ogrejem,
potlej prhitim v ravnico,
žito ti oplejem!«

Kmet je žito posejal;
vzkliko je, bilo opleto . . .
Ko je v polje polž prišel,
našel njivo je požeto.

Kako neki je pesmico naslovil avtor (Karel Širok)? Ugibajmo! Avtorjev naslov je nekaj posebnega, težje uganjivega, ker vsebuje besedo (pojem), ki se v besedilu pesmi na zunaj ne pojavlja. Morda bi to razložili učencem. Naslov je v tem primeru pravilo, pregovor, misel, ki iz pesmi rezultira: *Polžek je počasen*.

Spominjam se zanimivega odlomka iz spominov nekega Slovenca, ki je bil med vojno v internaciji. Ta odlomek sem moral sam nasloviti. Vsebina govori o delu na gradbišču, o neusmiljenem priganja-

nju, o tem, kako je ta naš človek, zato da bi položaj olajšal in fašistom škodoval, nalašč pokvaril delovni stroj. Avtor ne uporablja izraza *sabotaža*, a za naslov odlomka bi bil primeren. Vendar sem rajši izbral naslov *Prisilno delo* (tudi tega izraza v besedilu odlomka ni), to pa zato, ker bi naslov *Sabotaža* izrazil že posledico in bi razkril konec. Izbral sem torej vzročen naslov, naslov, ki ne pove, kaj je bilo na koncu, ampak ohranja napetost. Iz prisilnega dela se lahko razvije *sabotaža*.

Za višjo šolsko stopnjo bi bila uporabna takale vaja: Učenci (študentje) so pisali prosti spis, kar pomeni, da so dobili temo, na primer naslov *Čevlji*; spis je moral ustrezati temu naslovu, a je bilo popolnoma prosto, svobodno, kako je usmerjen, to je kakšna je literarna ali spisna vrsta. Ko so spisi napisani, posamezne premislimo in jih označujemo, to je oblikujemo natančnejši naslov oziroma podnaslov. Poglejmo nekaj možnih rešitev: *Opis, Opis enih samih čevljev, Čiščenje in vzdrževanje, Podrobni opis, Moja garderoba, Smešni opis, Zgodba, Dve zgodbi, Zgodbe, Moj doživljaj, Neverjeten slučaj, Dogodek, Pripoved čevljev, Zgodovina, Življenjepis, Čevlji pripoveduje, Smola, Razpravljanje, Načrt za knjigo, O tem in onem, Izkušnje, Izdelovanje, Uporaba, Nekoč in danes, Igra, Dialog desnega in levega čevlja, Pogovor med novimi in starimi čevlji, Razprava, Govor, Kako se obuvamo in sezuvamo, Slavospев, Kritika, Vrste čevljev, Razvrstitev, Sistematizacija, Pomen, Razmišljanje, Črtica, Povest, Balada, Reklama itd.*

Dobimo seveda zelo raznolike podnaslove oziroma natančnejše naslove, razen če izrecno zahtevamo, naj podnaslov izrazi samo literarno obliko ali zvrst spisa, tako da gre pravzaprav za vajo – aktivno in potrebno vajo – iz literarne teorije. Opredeliti spis glede na zvrst ali obliko je večkrat prav težko. Vaja kaže učitelju, kako je širši naslov neopredeljen in kolikšne so možnosti in kolikšne odločitve, ko učenec piše prosti spis.

Spis lahko označimo literarnovrstno že v glavnem naslovu, na primer: *Pesem o čevljih, Razprava o enakosti in neenakosti, Šolski esej o naglasu, Zgodba o večerji*. Kot vidimo, začetni vrstni oznaki sledi predlog »o«, ki uvaja temo. Navajam nekaj takih resnično obstoječih naslovov: *Pripovedka o beli kači, Roman o Prešernu, Balada o trobenti in oblaku, Zakon o združenem delu, Pravilnik o delitvi dohodka, Zapisnik o seji izvršnega odbora, Knjiga o lepem vedenju*.

Če vrstno oznako izpustimo in naslov pričnemo kar s predlogom »o«, nastane lahko vtis omejitve, obrobnosti, nepopolnosti. Npr.: *O blagoznanstvu, O hlapcu Jerneju in njegovi pravici*. Poznamo na primer Rousseaujevo delo *O viru neenakosti*, Cankarjevo zgodbo *O človeku, ki je izgubil prepričanje*.

Navada je, da v dramati posamezna dejanja in prizori niso naslovljeni. Toda na primer v Brechtovi igri *Kavkaški krog s kredo* so dejanja naslovljena. Pri povestih, romanih je pogosto, da so razčlenjeni na poglavja in dele, vendar te enote niso naslovljene. V zvezi z obravnavo domačega berila bi bilo pedagoško hvaležno in učinkovito, če bi zahtevali, naj učenci naslovijo na primer poglavja v Cankarjevem *Hlapcu Jerneju* (18 poglavij), poglavja v Bevkovi povesti *Pestina* (tudi 18 poglavij), poglavja v Jurčičevem *Tihotapcu* (9 poglavij) itd.

Milan Dolgan
Pedagoška akademija v Ljubljani

CIRIL KOSMAČ V OSNOVNI ŠOLI

– Obravnava odlomka –

Uvod

Ciril Kosmač je v osnovni šoli dobro zastopan. V 6. razredu se učenci srečajo z njegovimi čudovitimi mislimi o domovini in ljubezni do nje ob tekstu ZDI SE MI, DA MALI NARODI ... Odlomek pa je etično tako visok in čustveno tako globok, da ga dvanajstletnik ne bo čisto dojel; pač pa nam daje priložnost za pogovor in spisje, ki utrjuje zavest pripadnosti k narodu in narodni ponos. Lahko ga bomo aktualizirali s tem, kar čutijo naši izseljenci in naše narodnostne skupnosti v zamejstvu.

Največ pozornosti je Kosmaču posvečene v 7. razredu, učenci pa se srečajo z njim tudi še v 8. razredu, ob scenariju.

Menim, da je zakladnica Kosmačeve modrosti, liričnosti, jezika in izvirnih prijemov v zgradbi njegovih del tako polna, da je dojetje celotnega dela za otroke na tej stopnji zahtevna naloga. Lotili se je bomo pač z vidika, ki se nam bo zdel glede na dojemljivost učencev, glede na njihovo predznanje in druge okoliščine najprimernejši. Mislim, da je za spoznanje Kosmačevega pisanja v osnovni šoli primeren odlomek.